

EN EL CENTENARI D'UNA NOVEL·LA GENISSIANA:
«LA REINETA DEL CADÍ»
(UNA LECTURA)

MARIA-MERCÈ MIRÓ

Ara fa cent anys, el 1892, «La Il·lustració Catalana» publicava per primera vegada *La reineta del Cadí*, escrita per Martí Genís i Aguilar l'any anterior, 1891, vint-i-dos anys més tard de la creació de la seva primera i millor novel·la *Julita*.

El predicament obtingut en els darrers anys per aquesta novel·la singular, verament extraordinària, que és *Julita*, tan moderna i llegidora ara com en els dies de la seva aparició, ha deixat una mica a l'ombra les altres obres de Genís. I, no obstant, la seva habilitat de novel·lista no va certament exhaurir-se amb la primera novel·la. Des de la publicació de *Julita* (1874) fins a la de *La reineta del Cadí*, escriví i edità sis novel·les [*La Mercè de Bellamata* i *De la batalla de Vic a l'acció de Roda* (1878), *Records d'una nit* (1879), *Quadros del cor* (1881), *Passavents* (1887) i *L'Espalmada* (1890)], i alguns contes —nuclis possibles d'altres obres narratives que no arribaren a cristallitzar— que participen de manera desigual dels corrents literaris de l'època, des del romanticisme i el costumisme fins a la novel·la social i la novel·la rural modernista¹.

L'any 1892, quan publica *La reineta del Cadí*, Genís té 45 anys. Ja no és el jove bon tros apassionat que havia imaginat, als 22 anys, *Julita*; d'aquell pòsit de romanticisme que el portà a escriure aquella novel·la insòlita encara en restava, però, el suficient per a crear una altra heroïna romàntica, l'última de la galeria genissiana: Marianna, la reineta del Cadí. Amb la seva història tancava el cicle de novel·les romàntiques i, a l'ensems, rendia tribut al costumisme per mitjà d'un quadre verament antològic i d'unes figures típiques del paisatge cerdà del segle XIX.

1. Per a més informació vegeu Maria-Mercè MIRÓ, *La prosa narrativa de Martí Genís i Aguilar*, Patronat d'Estudis Ausonencs, (Monografies, 9) Vic, 1978.

El narrador i el tema

La reineta del Cadí és essencialment una visió idealitzada de la Cerdanya (descripció dels seus paisatges, de la seva gent i els seus costums) que contraposa a la de la ciutat, Barcelona (prosaica, aqueferada, causa fins a cert punt de la separació dels protagonistes).

En aquest escenari transcorre la història de Marianna, la reineta del Cadí, figura altament romàntica que es mou, però, en un fons costumista: és l'heroïna inaccessible, figura solitària, de la qual s'enamora el narrador-protagonista, Joan Aransa, testimoni de la vida «d'aquella reina o d'aquell àngel», com ens diu en concloure la narració.

Pot considerar-se un encert el canvi de punt de vista que implica la narració en primera persona a càrrec d'un dels personatges, que en cap moment s'identifica amb l'autor o sigui la tècnica del jo com a protagonista segons la qual aquell «renuncia als beneficis de l'omnisciència»². Aquí, però, cal entendre-la aplicada de forma molt relativa, ja que, si en general la faula apareix en boca d'un narrador-testimoni, també trenca aquesta convenció en el capítol XII, en el qual Genís, autor omniscient, intervé en el curs de la narració i ens ho diu tot, pensaments inclosos, de les seves criatures. És important, però, deixar constància de la voluntat d'experimentació de Genís en adoptar aquest punt de vista narratiu.

La novel·la se centra precisament en el relat del narrador-protagonista, Joan Aransa, que retorna a la Cerdanya d'on és fill, per a casar-se amb la seva cosina. L'arribada al país cerdà l'enfronta als records de la seva adolescència que l'obliguen a escollir entre la cosina Roseta –la terra, la realitat– i Marianna, la reineta del Cadí –el somni de l'adolescència, l'impossible.

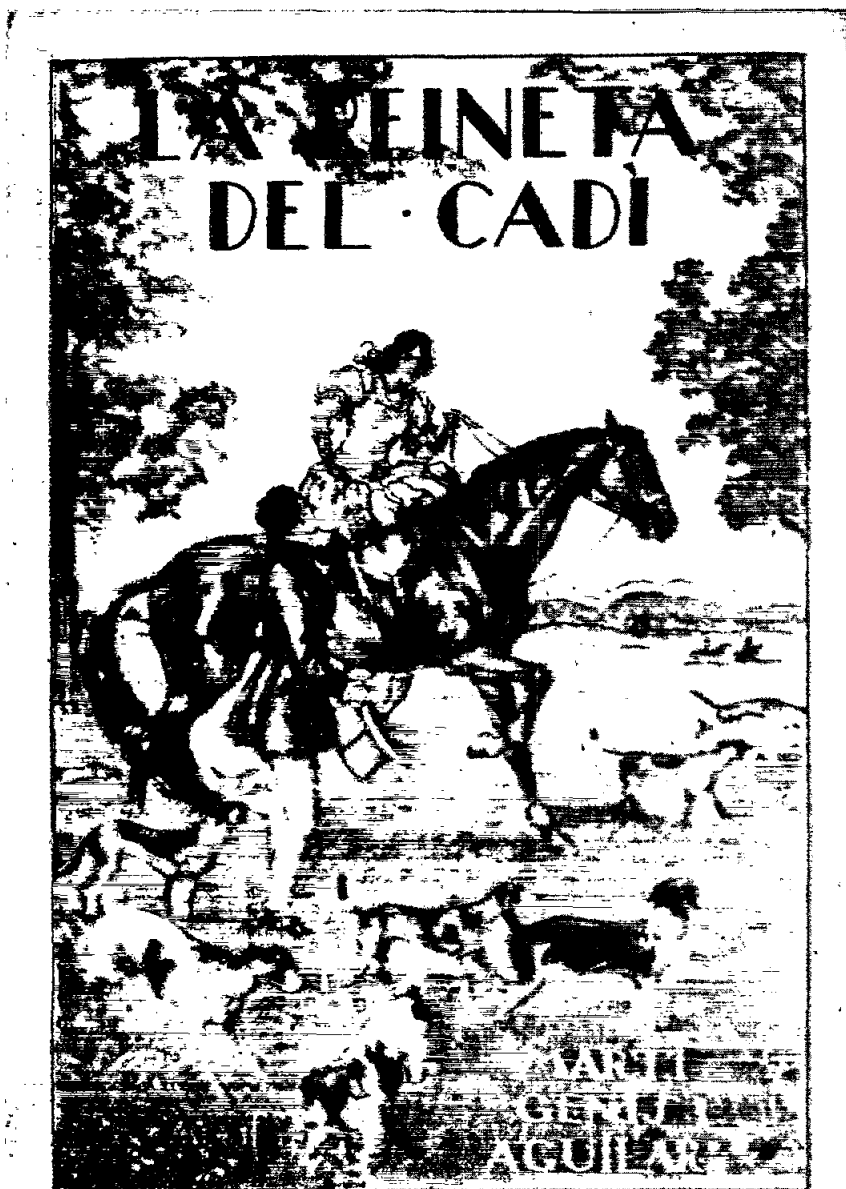
El costumisme

Aquests dos aspectes, el romàntic i el costumista (o sigui la pintura de quadres i personatges típics) corren paral·lelament dins la novel·la i sovint s'interfereixen. Més: en molts passatges, el costumisme i un cert realisme s'avancen, utilitzant la llengua poètica del narrador. Així ocorre en la relació tan aconseguida del viatge en tren des de Barcelona (cap. II), en el retrat i el llenguatge del mercader Picapoll i altres figures de la Cerdanya i, sobretot, en la descripció de la Gala del Bellver (cap. XI), pintura d'un quadre costumista difícil de millorar, que són veritablement antològics.

La descripció de la plaça de Belver, «antiga plaça d'armes de l'inepugnable castell...»:

«Les velles cases baixes i ennegrides, sostingudes per galeries d'arcs, de data i arquitectura variada, formen un quadro perfecte, només obert per

2. Norman FRIEDMAN, *El punt de vista en la narrativa*, «Els Marges», 3 (1975), ps. 50-52.

Portada de la segona edició de *La reineta del Cadí*, il·lustrada per Longoria. (Editorial Políglota, Barcelona, 1930).

deixar veure l'alta torre que s'aixeca imponent sobre la plaça i l'església, com sobre del cingle i de la vall».

«Fosques terrasses on s'obira l'herba que s'asseca o la llenya estellada; porxos guarnits de penjolls de blat de moro; terrats esquerdats del fret i del sol amb velles cines arreconades a la paret i guarnits amb llargues baranes de fusta...»,

i la de la Gala de Bellver,

«I el jovent de tota aquella Cerdanya, treient els bonics per comparèixer-hi, dominant la barretina vermella en el fadrins i el mocador de blanca musselina en les fadrines...»

«El batlle de la vila, enravenat en son vestit de gec, un pam de coll de camisa i un barret rodó de moltes ales (...) sortí donant la mà a una pagesa (...) amb mantellina llarga, (...) una corbata blanca brodada de flors vermelles, i amb unes estufades faldilles de seda groga...»,

són interioritzades per Joan Aransa que confessa, impressionat:

«Aquella festa ressuscitava tots els mateixos encants que dormien en els records de ma infantesa. Fou per a la meua ànima tornar a veure la festa de casa. Un tendre sentiment de pàtria m'envaïa...».

Dins aquest ambient es mou Picapoll, personatge representatiu com cap altre de la Cerdanya baixa. En la seva parla, alguns trets semblen del ruralisme modernista: exclamacions, punts suspensius, paraules brusques de pagès de l'alta muntanya —«Hem! Hem! Malviatge el món dolent!, bordegàs», etc.— En realitat, com la major part dels personatges de l'obra —els masovers, el majordom, la Picapolla, la Roseta i altres figures més secundàries de Bellver i de Martinet— pertany al món del costumisme romàntic.

L'únic toc autobiogràfic de la novel·la és ubicat també al món de la Cerdanya: les converses amb llatinades facecioses entre Joan Aransa i el seu germà petit Lluís, l'adolescent que poques vegades deixa de figurar en les novel·les de Genís.

Noms/topònims (Aransa/Aràns, Montallar/Montellà, Castell Cadí...) i topònims (Bellver, Martinet, Coll de Tosses, La Molina, Castell d'Olives, La Seu d'Urgell, riu Segre, riu Fresser, riu Aràns...) circumscriuen la narració, segons la tècnica genissiana, a una àrea determinada. Molts anys més tard, el 1925, encara recrearà aquest món pirinenc a *Cília*, novel·la pòstuma que vaig tenir el goig d'imprimir per primera vegada³. Tot i que en aquesta obra, Genís, en establir l'oposició camp vs. ciutat, es decanta per Barcelona, les pàgines millors són les que dedica a les contrades pirinenques que mantenen, a més, els mateixos «leit-motives» de *La reineta del Cadí*.

3. Dins Maria-Mercè MIRÓ, op. cit., ps. 141-167.

El romanticisme

L'encís de Marianna, heroïna romàntica, solitària, inasolible, és present en tota la novel·la. La seva descripció plena de vida, lligada als records de Joan és una de les més encertades de Genís:

«Ja feia sis anys: jo en tenia setze o disset i ella catorze o quinze; petitona i bellugadissa, de cara menuda com una poncella atonyada que els dits d'un nen hagin oberta, d'uns ulls que no s'obrien mai tots, com per a amagar un món de llum, i que cegaven la vista com el brill del cer, d'una boca com dues fulliques de rosa, sense altre perfil que els alegres sotets de l'alegria, somrient sempre. Sempre mostrant en el fons aquelles dentetes, netes i blanques, com allavors els nostres cors, amb aquell cos prim que es blincava com un tany [...] cavalgant son petit i cendrós cavall que galopava amb ella per plans i serres...».

Les imatges se succeïxen:

«...tots dos llençàvem els cavalls fins a ensopegar alguna aubaga florida o les ombroses riberes de l'aigua que la retratava a ella...».

L'encert de la figura de Marianna movent-se en el paisatge muntanyenc, la descripció de la vall de la Molina, els flancs de la serralada del Cadí i les riberes del Segre donen motiu a Genís per introduir una gran quantitat d'elements poètics en funció de la idealització de la Cerdanya que se li apareix com un paradís perdut. Aquestes pàgines (capítols III, VII, VIII i X) en les quals predominen les sensacions acústiques –música dels boscos, flabiol del vailet, esquelles dels ramats, galops i assaïnets dels cavalls, xiulets dels pastors, bronzir del vent...– que envaeixen la calma idíl·lica de la natura, són presidides per la imatge de la Reineta que corona l'escena bucòlica amb el ressò cristallí –Genís *dixit*– de les seves rialles. Uns «leit-motives» de naturalesa plàstica l'acompanyen: les flors blaves, els cavalls, la innocència rousseauniana, el misteri... I si les flors blaves ens remetien a Novalis i a l'assoliment de l'impossible, i en la mateixa línia romàntica podem situar la innocència i el misteri, els cavalls, per altra banda, són un dels elements recurrents més estimats de l'autor, potser units freudianament al record de la seva mare i les seves vivències infantils. Quant a la predilecció per al paisatge pirinenc, neix de l'amor de Genís per Catalunya i les seves arrels, l'estima com l'estimà Verdaguer i com aquest, tantes vegades, el fa centre i protagonista d'aquesta i de tantes altres narracions idíl·liques.

És temptador el parallelisme de Marianna amb Julita, més evanescent, filla també de les vessants pirinenques. La vall de Camprodon, «bressol» de Julita, és agermanada per mitjà del lirisme i la poesia amb els prats i els camins de la Cerdanya, la llar de la reineta del Cadí. Els dos rius, el Ter i el Segre, respectivament, juguen un paper ben important en les dues novel·les, centrant sovint la màgia del paisatge que Genís descriu amb un alt domini de la llengua poètica, tan alt que en ocasions arriba a fondre's, gairebé, amb la idiosincràcia dels personatges. I d'entre tots ells en especial amb Julita i Marianna.

Ara bé, tot i que admetem sense reserves que Marianna és, després de Julita, la figura romàntica més aconseguida de Genís, ho és en un aspecte molt diferent. L'anàlisi exhaustiva de l'ànima de Julita no es repeteix en marianna. Alguna cosa havia modificat els sentiments del novel·lista? Genís té, en escriure *La reineta del Cadi*, la mateixa habilitat narrativa, potser l'ha millorada, però ja no s'arrisca pels camins de la novel·la psicològica i, tot i que a *La reineta del Cadi* descriu també la història d'una passió, aquesta no és analitzada com ho fou a *Julita*. En canvi, Marianna, una heroïna no tan melancòlica com Julita i més riallera, és objecte d'uns sentiments feministes, ben notables per a l'època, i que no havien aflorat fins ara en la narrativa de Genís: Marianna ha rebut la mateixa educació que Joan, coneix els clàssics, ha viscut fora de la llar, a França, va de cacera i, bona amazona, cavalca lliure el seu cavall gris per les valls cerdanes.

Perquè Marianna és, segurament, més que un personatge: anava a dir que per a l'autor simbolitzava la Cerdanya. És per aquest motiu que Genís l'adorna amb totes les coses que més estima: els cavalls (que tenen gairebé sempre un lloc preferent en les seves novel·les), els estudis en llengua sàvia (que el remetien als seus anys d'estudiant a Vic amb Serra, Verdaguer i Collell), les flors i els arbres (que estima com a bon botànic), la generositat de cor, l'amor a la terra i la seva gent, i que culmina amb aquell punt d'evanescència que la substrau al món i la converteix en un ésser «cèlic», com ho fou Julita. Ara, els camins són diferents: l'enèrgica Marianna, escollint l'amor de Déu; la dolça Julita abraçant-se a l'Infinit poètic, a l'eternitat. És en els respectius desenllaços que resta ben reflectit el tractament distint que Genís aplica a les dues heroïnes: una mort romàntica, bon tros equívoca, ja era massa per a Genís, vint anys després de *Julita*; emmarcat ara en el context de la societat vigatana del XIX, opta per un final més d'acord amb la seva manera de pensar. Res, però, no resta brillantor al personatge femení de la *Reineta*: continua essent una heroïna romàntica inabastable, vinculada a la terra, la petita pàtria cerdana, una creació, en fi, de Genís, artífex de personatges femenins inoblidables.